

2 NOVEMBER 1997

THEMA

In beweging komen

Het boek Daniël beschrijft in verhalen en visioenen hoe de grote machten van de wereld in beweging zullen komen en onder zullen gaan. Het nodigt ook ons uit om in beweging te komen.

DANIËL (1-2)

De droom van Nebukadnessar

Vergelijkbaar met het boek Openbaring

De komende vier zondagen (tot aan Advent) lezen we verhalen uit het boek Daniël. In de Hebreeuwse bijbel wordt dit boek gerangschikt onder de Geschriften; dus niet, zoals in de meeste vertalingen, onder de profeten. Het laat zich vergelijken met het nieuwtestamentische boek Openbaring. Na een uitgebreide inleiding (in Openbaring 2-3 brieven aan zeven gemeenten in Klein-Azië, in Daniël 1-6 verhalen over degene aan wie het boek zijn naam ontleent) vinden we er een aantal visioenen. Ze beschrijven de opkomst en neergang van mysterieuze en schrikwekkende machten.

Herkenning van eigen nood-situatie

Op het eerste gezicht zou je denken dat het in deze visioenen gaat over gebeurtenissen die ooit plaats zullen vinden aan het 'einde der tijden'. De eerste lezers zullen er echter een indirecte beschrijving van hun eigen (nood)situatie in hebben herkend. De boodschap was duidelijk: de onderdrukkende machten zullen er toch aan moeten geloven. God is heer van de geschiedenis.

Diezelfde boodschap klinkt ook door in de verhalen over Daniël. De verhalen nemen de hoorder terug in de tijd, naar de periode van de Babylonische ballingschap.

Joodse identiteit

Het boek Daniël is ontstaan de tweede eeuw v. Chr. In die periode zuchtten de Joden onder het juk van de heerschappij van Antiochus IV Epiphanes. Dat was één van de Seleuciden, een koningshuis aan wie een deel van het wereldrijk van Alexander de Grote was toegevalen. Hij had de godsdienstvrijheid opgeschort en de tempel van Jeruzalem ontviid. We kunnen hierover lezen in de boeken der Makkabeeën. Aan de hand van verhalen die spelen in de eerdere periode van de Babylonische ballingschap (zesde eeuw v. Chr.) laat het boek Daniël zien dat het toch mogelijk is de eigen identiteit als vrome Jood te bewaren.

Gedwongen aanpassing

In het eerste hoofdstuk is verteld hoe Daniël als één van vier Judeese jongelingen aan het hof van Babel is gekomen om daar te worden opgeleid voor een hoge functie binnen het wereldrijk. Ze moeten zich aanpassen aan de maatstaven van hun heerser. Ze moeten zelfs hun namen inwisselen. Daniël ('God is rechter'), Chananja ('de Here is genadig'), Misaël ('wie is als God') en Azarja ('de Here is een helper') heten nu Beltesassar ('de god Bel bescherm de koning'), Sadrak ('hij die zijn best doet'), Mesak ('ik ben gering') en Abednego ('dienaar van de glans').

Eigen eetgewoonten bewaren

Ze houden vast aan hun identiteit door hun eigen eetgewoonten te

bewaren. In plaats van de overvloedige Babylonische tafel met veel vlees en wijn kiezen zij voor groenten en water. Men kan er een verwijzing in zien naar het leven in het paradijs (Genesis 1:29) en de gelofte van de aan God gewijde Nazireër die ook geen wijn drinkt (Numeri 6). Op hun eigen wijze weten zij, zo gaat het verhaal, de andere jongelingen aan het hof te overtreffen.

Dromen uitleggen als Jozef

Daniël toont zich een meester in het uitleggen van dromen. Hij treedt hiermee in de voetsporen van Jozef. We lezen immers in Genesis 40 en 41 hoe ook Jozef terecht kwam aan een vreemd hof. Ook hij had de gave om dromen van anderen na te vertellen en uit te leggen. Ook daar ging het over ingrijpende gebeurtenissen. Jozef voorspelde voor Egypte na 7 jaar van overvloed een net zo langdurige hongersnood; Daniël ziet nieuwe machthebbers opkomen, gesymboliseerd in de materialen waaruit het beeld dat Nebukadnessar zag in zijn droom bestaat: na Babylon (goud) komen de Meden (zilver), de Perzen (koper) en de Grieken (ijzer), waartoe ook de (Iemen) Seleucidische vorst Antiochus IV behoort.

Belijdenis als kern

De overeenkomst met Jozef biedt het perspectief dat de machthebbers van nu ooit Gods heerschappij erkennen. Net zoals de farao komt Nebukadnessar tot het inzicht dat de God van Israël de 'God der goden en de Heer der koningen' is. Zijn belijdenis in Daniël 2:47 (zie eerder ook de belijdenis door Daniël in v. 19-23) is de kern.

Klaas Spronk

LITURGISCHE TOELICHTING

De zevende zondag van de herfst

Deze zondag past bij de zondagen van de voleinding. Het feest van allerheiligen op 1 november kan erbij worden betrokken. De verhalen uit Daniël vormen de inleiding op de visioenen in hoofdstuk 7-12. Zo komen de vier machten uit de droom in hoofdstuk 2 weer terug in het visioen in

hoofdstuk 7. Daniël staat in het teken van het geloof in Gods overwinning, ook op de machten van de dood (zie 12:1-3 over de opstanding der doden).

Men kan de lezing beperken tot 2:19-49 (met de belijdenissen van Daniël en Nebukadnessar) en het overige samenvatten. De evangelielezing Marcus 12:18-27 gaat over

de opstanding der doden. Denk ook aan Ezechiël 37 in dit verband.

Psalm 138 is de psalm van de zondag. Andere liederen: Gezang 284, 285, 286, 291, 294, 297, 298.

Klaas Spronk

9 NOVEMBER 1997

THEMA
Vuurvast

Het vertrouwen van Daniëls vrienden is vuurvast. Ze buigen niet voor het beeld van de koning van Babel. God geeft hen bescherming in het vuur van de oven.

DANIËL 3
De mannen in de vurige oven**Niet veel wijzer geworden**

Koning Nebukadnessar was onder de indruk van Daniëls droomuitleg. Nu blijkt dat hij niet veel wijzer is geworden en is blijven steken in het eerste deel van de droomuitleg: het gouden hoofd van het beeld dat verwijst naar zijn koninkrijk.

Machtswellust

We horen hoe Nebukadnessar dit werkelijkheid wil laten worden door een gouden monument op te richten. Wat het voorstelt wordt niet verteld, maar het is bedoeld tot meerdere eer en glorie van Nebukadnessar. De aan iedereen opgelegde aanbidding geldt zijn macht. Daarmee doet hij teniet wat hij eerder zo vroom had beleden.

Meelopers en tegenstrevers

Enkele Chaldeeën (in dit boek is dat een andere naam voor Babyloëniërs) brengen de drie Judeeërs aan, die niet voor een beeld, maar alleen voor hun (levende) God willen buigen (Ex.20:5). Het optreden van de Chaldeeën illustreert dat, wanneer iemand zo duidelijk de absolute macht aan zich trekt, er een twee-

deling kan ontstaan van meelopers en tegenstrevers.

Vuuroven

Er is niets bekend over een vuuroven als doodstraf in Babel. Wel is er in Jeremia 29:22 sprake van de koning van Babel die zijn overwonnen weerspannige tegenstanders liet roosteren op het vuur. Daarbij moet men denken aan zoets als de brandstapel. Een voorbeeld van een vuuroven is te vinden in het apocriefe boek 2 Makkabeeën 13:4-6. Daar wordt verteld hoe Antiochus IV (zie over hem de toelichting bij zondag 2 november) tegenstanders terecht liet stellen in een toren gevuld met gloeiende as. De veroordeelden werden daar via een trechtervormige bovenbouw in geworpen. Waarschijnlijk had de verteller van Daniël 3 dit voor ogen. Hij leefde immers in de tijd van Antiochus en schreef zijn boek ter bemoediging van gelovige volksgenoten die door Antiochus werden onderdrukt.

Vlammende toorn

De vlammende toorn van Nebukadnessar moet de drie Judeeërs verteren. Dit wordt juist van God gezegd. Gods verschijning wordt in de bijbel vaak omschreven als in vuur gehuld; bijvoorbeeld in Psalm 50:3 ('Onze God komt en zal niet zwijgen, vuur verteert voor zijn aangezicht'). Zie ook Handelingen 2. Juist ook in het vuur openbaart God zich nu weer, in de gedaante van 'een zoon der goden', zoals Nebukadnessar hem beschrijft (v. 25).

Verlaagd tot een dier

Nadrukkelijk belijdt de koning nu zijn geloof in 'de allerhoogste God'. Zoals hij eerder aan iedereen had opgelegd het gouden beeld te aanbidden, zo verbiedt hij nu aan iedereen om oneerbiedig te spreken over de God van Sadrak, Mesak en Abednego. Het volgende hoofdstuk geeft weer hoe hij zijn bewondering over die God doorgeeft aan zijn onderdanen. Toch gaat hij daarna weer in de fout. Onder de indruk van zijn machtige stad zegt hij: 'Is dit niet het grote Babel, dat ik gebouwd heb tot een koninklijke woonstede door de sterkte mijner macht en tot eer mijner majesteit?' God straft hem door hem te verlagen tot een grasetend dier. Na die ervaring krijgt hij zijn verstand terug en erkent hij God als koning boven hem.

Gebed van Azarja

In de oude Griekse vertaling zijn er aanvullingen te vinden op het boek Daniël, waaronder een gebed van Azarja, één van de drie Judeeërs in de vuuroven. Hij doet een beroep op het verbond dat God met Abraham heeft gesloten. Er worden nog details gegeven over de redding door een engel van de Here: 'hij joeg de vlammen naar buiten en schiep binnen in de oven een klimaat als woei er een dauwwind doorheen'. De aanvulling eindigt met een loflied, waarin wordt opgeroepen de Here te loven.

Klaas Spronk

LITURGISCHE TOELICHTING**De achtste zondag van de herfst**

Ook de lezing van deze zondag kan worden geplaatst in het kader van de Voleinding. Het element van het vuur speelt in deze verwachting een grote rol. Vuur is symbool van het oordeel en ook van de zuivering. Zie bijvoorbeeld Gezang 43 (bij Maleachi 4:1-3).

De lezing kan men beperken tot v. 14-30. De lezing uit het evangelie, Marcus 12:28-

34, gaat over het grote gebod. Juist voor die belijdenis 'dat er geen ander is dan Hij' gingen de Judeeërs volgens Daniël 3 door het vuur.

De psalm van de zondag is Psalm 85. De bevrijding uit Babylon als het 'land van vuur en oven' wordt bezongen in Gezang 301. Andere liederen: Gezang 272 ('Midden in de dood zijn wij door de hel omvangen') en 359 ('Midden in de dood zijn wij in het

leven'). Men kan ook zingen van 'heilig vuur', zie Gezang 242 en 439:4. Huub Oosterhuis dichtte een lied bij het genoemde apocriefe loflied: 'Loof de Heer, al wat gemaakt is', Aandachtig Liedboek, nr. 7 (Ambo), Zolang er mensen zijn, nr. 6 (Kok), Zingend Geloven I, nr. 57 (Van der Leeuwstichting)

Klaas Spronk

16 NOVEMBER 1997

THEMA
Respect

Koning Belsassar toont geen respect voor zijn onderdanen, noch voor hun geloofsovertuiging of hun God. Zijn koningschap zal geen stand houden.

DANIËL 5
Het schrift op de wand**Goden, door mensenhanden gemaakt**

Volgens dit verhaal is Belsassar de zoon van Nebukadnessar. Zijn verhaal begint niet bij de fraaie geloofsbelijdenis uit de mond van zijn vader. Het verhaal grijpt terug naar datgene waarmee het boek Daniël als eerste bericht over Nebukadnessar, namelijk dat hij de tempel van Jeruzalem had leeggeroofd. Dat tempelgerei wordt nu ontwaard doordat het gebruikt wordt voor het drinkgelag van de koning. Het gebral waarmee de gasten de goden van goud, zilver, koper, ijzer, hout en steen roemen, is typisch voor de afgoderij zoals die door de profeten van Israël is bestreden: men mag niet buigen voor wat door mensenhanden is gemaakt.

Een mysterieuze hand

Dit zal niet ongestraft blijven. Voor de eerste hoorders van dit verhaal, die hadden moeten meemaken hoe Antiochus IV de tempel ontwaard had, was dat een bemoedigend perspectief. Zoals Belsassar de spullen van de tempel tevoorschijn had gehaald, verschijnt er nu een hand (in het Aramees wordt hetzelfde werkwoord gebruikt).

Aramees

Een klein deel van het Oude Testament is niet in het Hebreeuws maar

in het Aramees geschreven. Het betreft een enkel woord of vers (Genesis 31:47 en Jeremia 10:11) en een drietal grotere gedeelten, namelijk Ezra 4:8-6:18; 7:11-26 en Daniël 4:2b-7:28. Het Aramees is een aan het Hebreeuws verwante taal. Vanaf het einde van de tijd dat de Assyriërs in het Midden Oosten de dienst uitmaakten tot in de Romeinse tijd was het de meest gebruikte internationale taal. In Palestina verdrong het zelfs het klassieke Hebreeuws. In het boek Daniël lijkt het vooral gebruikt te zijn om de authenticiteit van het officiële bericht van Nebukadnessar te benadrukken.

Ontwarring van knopen

Tegenover de kroonluchter schrijft de mysterieuze hand iets op de wand. Belsassar staat er machteloos bij, met knikkende knieën. Hij weet zich geen raad. Zijn vrouw moet hem er dan aan herinneren dat er ene Daniël, wijs en bedreven 'in ontwarring van knopen'. In het Aramees doen die woorden denken aan de eerder gegeven beschrijving van zijn angst ('zijn heupgewrichten werden los en zijn knieën stieten tegen elkaar'). In het Aramees is 'knoop' en 'heupgewricht' hetzelfde woord. Daar komt nog bij dat ze zegt dat 'de koning aan Daniël de naam Beltesassar gaf'. Dé koning is blijkbaar Nebukadnessar. Zijn zoon verdient die titel niet. En de Babylonische naam van Daniël lijkt erg veel op die van Belsassar (ze verschillen maar in één letter), maar de heerser kan niet tippen aan het inzicht van zijn dienaar.

Tellen, wegen en breken

Het schrift op de wand is niet onleesbaar. De woorden duiden op muntstukken, afnemend in waarde: een mine, een sikkil en een deel

van een sikkil. Dat is niet zo moeilijk, maar wat betekent het? We kunnen denken aan iets dat vermindert in waarde (zie ook de droom van Nebukadnessar). Het gaat om vier delen; het eerste woord ('mene') wordt immers herhaald. De goede verstaander begrijpt al: het is een aflopende zaak met de machthebbers. Maar het ontbreekt aan begrip en Daniël moet er nog wat aan toevoegen. Hij verbindt de woorden voor de muntstukken stuk voor stuk met een veelzeggend werkwoord. Het eerste woord kan men namelijk verbinden met het Aramese woord voor 'tellen', het tweede met 'wegen' en het laatste met 'breken'. Daarmee wordt een oordeel geveld over Belsassar: hij is gewogen en te licht bevonden en daarom wordt zijn macht gebroken. Het laatste woord wordt dan ook nog verbonden met degenen die God daarvoor in dienst neemt: de Perzen.

Woordspel

Een duizelingwekkend woordspel. Belsassar is ervan onder de indruk maar doet er verder niets mee. Het lezen ging nog, het begrijpen was al moeilijk, het toe te passen door zich te bekeren (zoals Nebukadnessar dat wel kon) is voor hem blijkbaar onmogelijk.

Bron van uitdrukkingen in onze taal

Onze taal is door dit en het vorige hoofdstuk verrijkt met de uitdrukkingen 'voor hete vuren staan', 'een teken aan de wand', 'gewogen en te licht bevonden', en (uit het volgende hoofdstuk) 'een wet van Meden en Perzen'.

Klaas Spronk

LITURGISCHE TOELICHTING**De negende zondag van de herfst**

Op deze voorlaatste zondag van de voleinding is er als vanzelf de associatie met het laatste oordeel. De verwijzing naar de weegschaal – als bij vrouwe Justitia – is ontleend aan oude Egyptische voorstellingen van het gericht na

de dood. Daarbij werd de ziel gewogen. Bij de evangelielezing Marcus 12:38-13:2 valt op hoe zwaar schijnheiligheid voor Jezus weegt in negatieve zin! We horen daar over 'het penningske van de weduwe'. Ook Jezus verwoordt dat geen enkel door mensen

gemaakt bolwerk, zelfs niet dat van de tempel, eeuwigheidswaarde heeft.

De psalm van de zondag is Psalm 143. Ook kan men denken aan liederen die God als rechter bezingen, zoals Gezang 280.

Klaas Spronk

23 NOVEMBER 1997

THEMA

Toekomstmuziek

God redt Daniël uit de muil van de leeuwen. De belijdenis van koning Darius klinkt als hoopvolle toekomstmuziek.

DANIËL 6

Daniël in de leeuwenkuil

Verschillende koningen

In alle hoofdstukken van het boek Daniël wordt in het eerste vers een heerser genoemd: in de eerste vier hoofdstukken was dat Nebukadnessar, in hoofdstuk vijf kwam zijn zoon Belsassar aan de beurt, daarna Darius, de Meder (6), opnieuw Belsassar (7 en 8), dan weer Darius (9), vervolgens de Perzische koning Kores (10) en weer Darius (11). In het laatste hoofdstuk wordt de aardse koning door een hemelse vorst vervangen, namelijk Michaël. Hij zal recht en rust brengen. Zover is het nog niet. Nu is dan 'Darius, de Meder' aan de beurt.

Darius de Meder

Uit de geschiedenisboeken kennen we geen koning der Meden met de naam Darius. Deze naam komt wel voor onder opvolgers van de Perzische koning Cyrus of Kores. Blijkbaar heeft de verteller wat zaken door elkaar gehaald. Op grond van teksten als Jeremia 51:11, 28-29 ging hij ervan uit dat Babylon door de Meden ten val is gebracht. Vandaar dat hij de laatste Babylonische koning laat opvolgen door een Mediër. In werkelijkheid waren het de Perzen die nu aan de macht kwamen en waren de Meden daarbij hun bondgenoten. Voor de Judeeërs

maakte het weinig uit. Zij bleven politiek gezien ondergeschikt aan de wisselende heersers. Belangrijker dan 'historische betrouwbaarheid' was het voor de eerste hoorders dat zij 'hun' heerser Antiochus IV herkennen in de vroegere despoten.

Jaloezie

Wie dit verhaal vergelijkt met dat van de drie metgezellen van Daniël in de vuuroven (hoofdstuk 3), ziet dat de geschiedenis zich niet alleen herhaalt, maar dat die er nog slechter op is geworden. Degenen die Daniël verraden worden geleid door gevoelens van jaloezie. Ze kunnen Daniëls 'uitnemende geest' niet verdragen. Vergeleken met Nebukadnessar is Darius een man die meer gevoel toont voor Daniël, maar Daniël ondervindt daar geen voordeel van. De koning staat machteloos tegenover zijn eigen wetten. Het lot lijkt onafwendbaar, totdat God ingrijpt. Het verhaal eindigt zoals eerder in hoofdstuk 3 en 4: met de koning die voor de volken getuigenis aflegt van Gods heerschappij.

Geen letsel door de leeuwen

Opvallend is het gebruik van het werkwoord 'vinden'. Om te beginnen zijn het de jaloerse rijksbestuurders en stadhouders die maar niets verkeerd aan Daniël kunnen vinden (v. 5-6), vervolgens vinden zij hem biddend tot zijn God (v. 12). Daarmee denken zij de oplossing gevonden te hebben voor hun probleem, maar dat pakt anders uit. Daniël vindt niet de dood door de leeuwen. Integendeel: er werd geen letsel bij hem gevonden (v. 24), want God had hem onschuldig bevonden (v. 23).

Passief verzet

Het enige wat Daniël doet is wat hij altijd al deed, namelijk bidden tot zijn God op een vaste tijd en een vaste plaats. Gandhi haalt dit aan als een voorbeeld van passief verzet tegen een onrechtvaardige overheid. Voor de eerste hoorders zal dit verhaal een aansporing zijn geweest om gewoon door te gaan met hun vorm van godsdienst ondanks de harde maatregelen door Antiochus. De straf met de leeuwenkuil is iets wat ook bekend is uit zijn tijd. Het zou worden overgenomen door de Romeinen in de vorm van de beruchte 'spelen'.

Leeuw als bedreiging van het leven

De leeuw is vanouds het symbool voor de koninklijke kracht. Ook in de bijbel vinden we er voorbeelden van, zoals in Zefanja 3:3 over 'de verdrukkende stad': 'Haar vorsten in haar midden zijn brullende leeuwen; haar rechters zijn avondwolven, zij laten niets over tot de morgen.' Ook in de visioenen van Daniël keert dit beeld terug (bijv. in 7:4). De leeuw staat ook voor de bedreiging van het leven; onder meer in Psalmen 7, 17, 22, 35 en 57. Hoe gevaarlijk het was blijkt uit het lot van Daniëls tegenstanders.

Vredewens

Darius begint zijn boodschap aan het slot van dit hoofdstuk met een vredewens (v. 26). Het verhaal van Daniël herinnert aan het visioen dat Jesaja kreeg van een vrede waarin zelfs de leeuw deelt (Jesaja 11:6).

Klaas Spronk

LITURGISCHE TOELICHTING

De tiende zondag van de herfst

Op de laatste zondag van het kerkelijk jaar laat Daniël 6 zich lezen als een visioen over het einde van de machten die het leven bedreigen. De belijdenis door Darius laat zich goed verbinden met het geloof in Jezus Christus aan wie alle macht in hemel en op aarde is gege-

ven. In de evangelielezing Marcus 13:14-27, de 'rede over de laatste dingen', zijn motieven uit het boek Daniël verwerkt. Het begin is zelfs direct ontleend aan Daniël 9:27. Hier wordt de harde werkelijkheid beschreven van de eerste gemeente. De gelovigen worden aangespoord om de hoop niet op te geven.

Psalm 50 is de psalm van de zondag. Psalm 22 past ook bij deze zondag. Verder Gezang 272:3; Gezang 45:5 en Gezang 107:3. Een kinderlied is te vinden in Alles wordt nieuw I, lied 13 (Callenbach).

Klaas Spronk